

„Valu alkeemia”

Hasso Krull. Hämaruse meelespea. Kirjastus Kaksikhammas, 2025. 119 lk.

Üle kolmekümne aasta tagasi kirjutasin siinsamas ajakirjas sellest, et ilmuma on hakanud luuleraamatud, näiteks Hasso Krulli „Luuletused 1987–1991” (1993), kus kujundus on väga oluline: „Krulli menukis on pilt, mis pole kujundaja ja illustraatori poolt välja mõeldud, vaid ilma viiteta kasutatud. Lõhkudes raamatu üldist rütmi ja kujunduslikku loogikat, on riskitud välja pakkuda otseselt kõrvallehekülje luuletuse sisuga haakuv kujund – Lacani kaheksa. Kas seda skeemi võib üldse enam illustatsioonina võtta? Pigem vist osana luuletusest. On see luuletus aga üldse siis luuletus „tavatähenduses”? Mis nad kokku on? // Piiri ähmastudes teksti ja kujunduse vahel hakkab kaduma piir luuletaja ja kujundaja vahel. Lehekülgede paberivärvi valik võib kokkuvõttes rohkem mõjuda kui mõni üksik luuletus. Kas luuletusi punasel põhjal peab lugema teisiti kui valgel või mustal?”¹

1990-ndate keskel tegeleti kirjandusega vägagi arhetüüpselt ja avangardselt. Rühmitus 14NÜ avaldas näiteks ribaraamatuid, mis olid trükitud lehtede trükikojas ärälõigatud servadele ja mida müüdi poes spetsiaalselt valmistatud metalltornidel. Sellist radikaalse uuendusliku taotlusega idealismi on tänapäevani jätkanud ehk vaid Kiwa ja Kaspar Jassa. Tundus kuidagi loomulik, et uus aeg nõuab uut laadi kirjandust. Mäletan, et kord 1990-ndatel esitasin ühele Kiwa kureeritud näitusele Tartus silmaarsti töövahendi, valgustatud

tähtedega kasti, millega mõõdeti patsiendi nägemist. Ühel Estonia talveaias tehtud *performance*’il kasutasime aga spetsiaalset väikestrukist, kus sõnum oli edasi antud vaid viipekeeles, kurtidele ja tummadele mõeldud käemärkidega. Avangardi kell oli Eestis jälle tiksuma raputatud ja tehti varasemast erinevaid kirjandusliku pretensiooniga objekte, mille olemasolu on ilmselt praeguseks unustatud (sellest annavad märku ikka veel ilmuvad traagilise oksaraoga kaunistatud luulekogud).

Toonasest ajast on jäänud eriti vabastava ja võimsana meelde paar Krulli raamatut, eelkõige seesama punaste ja mustade lehekülgedega „Luuletused 1987–1991”, aga ka ülisnooblik kergelt erootiliste kollaažidega „Swinburne” (1995). Need väga hästi kujundatud (Jüri Okas, Jüri Kass, Peeter Lauritsa fotod) teosed näisid muutuva ühiskonnaga ühte jalga käivat. Kui ikka ja jälle on arutletud, kuidas on Krulli luuleloomingut vorminud mütoologia ja filosoofia, räägitud pikalt luule ja pärimuse vahekorra, siis peaks ka raamatute kujundus olema oluline teema. Krulli teoste kujunduses on omad huvitavad dünaamikad, uuemate kogude juures on jõutud seriaalsesse minimalismi.

Krulli luulekogud ilmuvad ikka kõrvuti mingisuguse olulise esseistikaga – nii sai luulekogu „Hämaruse meelespea” saatjaks vaimses akvaariumis ja koguni selle eksegeesiks vägagi tähelepanuväärne pikk essee „Igavene taastulek” (Loomingu Raamatukogu 2025, nr 39–40). Tõepoolest, sarnaseid märksõnu ja ideid on mõlemas teoses palju, ka luulekogos kirjutatakse „igavese taastuleku” hingusest (lk 62) ja labürintlikust hingamisest (lk 114). Krulli väide on, et Artur Alliksaare metsik kirjutamisviis enne surma sarnanes

¹ P. Matsin, Menukeid märgitakse. – Keel ja Kirjandus 1995, nr 1, lk 56.

Nietzsche ekstaatiliste kirjutistega, mõlemas võib leida kirjakohti igavesest taastulekust. Kui essees kõrvutatakse kosmoloogiliste müütide hämaruses Friedrich Nietzsche, Gilles Deleuze'i ja Mircea Eliade vaateid Alliksaare kirjapaneduga, siis luulekogus „Hämaruse meelespea” ongi loodud luulemaailm, kus ajaloolis-mütoloogiline maailm tundub olevat läbi põimitud moodsa ja peegeldab sedasama essees esitatud lähenemist: taliivid ja Amasoonia elanikud, kükloobid, Empedokles ja päkapiku luukered on segamini ufode, hamburgerite, maisipulkade, Trumpi ja Thunbergiga. Õnneks väldib Krull otsest poliitilisust peale paari luuletuse, nii et inimesed, kes ei jaga tema vaateid näiteks Gaza teema (luuletus „väike ühe jalaga tüdruk”, lk 74) või Ameerika presidendi kohta („igavene keberniit”, lk 72), saavad seda suurepäraselt luulekogu ikkagi rahulikult lugeda, sest Krulli põhifookus tundub olevat seekord hoopis isiklikel teemadel, pigem „valu alkeemia” (lk 107), mitte niivõrd kapitalismikriitikal.

Luulekogu teine tsükkel, kust pärineb pealkiri „Hämaruse meelespea”, tegeleb näiteks lapseteemaga. Kuigi selleski kohatab mütoloogilisi olendeid („päkapiku jäljed”, lk 31) ja lapsevanker, mida lükatatakse Toomemäel kohtumajast mööda, „sirendab taevavõlvi” (lk 30), on siin puhtolmelisi pildistusi ja kogemusi, päris klassikalisi-sentimentaalseid meenutusi näiteks rannas kivide loopimisest (lk 32) ja liivakuhjast lasteaias (lk 33). Siit saab alguse vägagi huvitav troopide ahel, mis on seotud tuulega. Korduvad tuule kujundid („ennemuistne tuul”, lk 32; „tuulte tuba”, lk 35, 47; „tuul kuklas”, lk 36 jne). Need on intertekstuaalsed vihjed („tule minuga tule / elama tuulte tupp”, lk 47), mis on seotud arhailiste, Vanast Testamendist pärinevate arusaamadega näiteks sellest, et põhjakaarest („põhjakaares / on meie sild nagu vibu”, lk 47) ei tule midagi head (vt Jr 1:14 „Ja Issand ütles mulle:

„Põhjakaarest pääseb lahti õnnetus kõigi maa elanike peale.”). Elatakse koopas (lk 48), kolmnurkses kojaskas (lk 49), tuulte toas („siin hakkamegi nüüd elama / siin ongi nüüd meie kodu”, lk 35).

Tuulega sünkroonselt on jälgitav sõnaga *valge* kaasnev troopide ahel: valge on viiruk (lk 44), tuhksuhkur (lk 43), kohisev lumi (lk 50), „lumena / langenud küsimus” (lk 60), surm on valge suits (lk 79) ja „oma tee // on ammuigi lume all” (lk 89). Lõpuks seistakse „tänaval jää- / purikas käes” (lk 93) ja kõik, mis on kirjutatud „valge keelega”, kustub (lk 106). Sellised vaimupildid töid mulle kohe silme ette Maara Vindi vabagraafika eriti mõistatuslikud tööd, kus ta on kujutanud metafüüsilist lumist altarit või kõrgkiriklikus ornaadis lapsvaimulikke läbi viimas liturgiat talvisel ajal õues. Kirjutasin tema raamatust „Valguse lapsed ehk Vaeslaste roosipärg” (2020) nii: „Juba raamatu tiitellehe illustratsioonil näeme pavelfilonovlikest mineraalidest koosnevat võimsat altarit, mida ümbritsevad kõrgkiriklikke riideid kandvad palvetavad lapsed, kes vaatavad lugejale otsa. Tundub, et teenistus toimub õues, tagapool on näha kirikuvaremed ning kontrastina esiplaanil öitsvatele lilledele kõrguvad müüride juures raagus puu ja lumine kuusk. Lumine altar, ka liturgia lumes on paljude Maara Vindi tehtud postkaartide teema. Teoseski peetakse laste jumalateenistused lumises kabelis [---].”²

Lapsed, lumi, metafüüsilised küsimused, igavese taastuleku müsteerium, mida saab kohata muu hulgas liturgias, inimene seismas jääpurikaga (kui küünlaga?) – selles on müstilist sügavust ja selliste laste pilgu ees tahaks tõesti sulgeda silmi... Krulli „valu alkeemia” metamorfoosid ei ole maailmakultuuris ju midagi uut, küll aga on need loominguks saades raputavalt jäised.

² P. Matsin, Maara Vindi kristlik müstika. – Sirp 9. VII 2021, lk 11.

Luuletuses „me mühiseme me mühiseme” (lk 77) on lausujateks küll autod Veerenni tänaval (ka kogus „Luuletused 1987–1991” on palju juttu autodest ja mainitakse samuti Veerenni tänavat, mida mööda lentsivad orjad ja kus „Kontorites klõbisesid klahvid, vanakuradi klaver”³), ent nad ihkavad mingit tagurpidi pööratud sakraalset kättemaksu: „ja maa tuleb teie juurde üles / maa tuleb ja kaisutab teid / nagu surma kirik // selles kirikus pole pilte / ega pikki piimaseid pinke / ainult lohe hammaste altar / ja tontide gräffitid” (lk 77). Ka Maara Vindi lumisele altarile vastandub vargapoiste lossi saatlik altar musta risti, mustade küünalde ja hangunud verega.⁴

Pean rõhutama, et luulekogu „Hämaruse meelespea” meeldib mulle väga, see on jälle vana hea Krull, ehk vaid veidi vähem barokne kui „Luuletused 1987–1991”. Mõni vahepealne luulekogu jäi mulle natuke võõraks, need olid ehk liigagi *going native*. „Hämaruse meelespea” moodustab esseega „Igavene taastulek” päris hea paari. Vahepeal oli levinud kriitiline suhtumine usundiloolasesse Eliadesse, ma ise sellist kriitikat õigeks ei pea. Olen üsna veendunud, et Eliade esitas oma kõige huvitavamad ideed just ilukirjanduslikus vormis, olles teinud tohutut tööd usundiloo valas, on ta ühtlasi üks XX sajandi paremaid müstilisi kirjanikke. Oluline on, et Eliadel oli kokkupuuteid ehedate initsiatsiooniliste traditsioonidega (ka tantraga), millest tänapäeva uurijad ja praktiseerijad võivad vaid unistada. „Igaveses taastulekus” toob Krull välja Eliade eristatud kolm klassikalist initsiatsioonitüüpi: 1) kollektiivsed rituaalid, 2) individuaalsed rituaalid, salaseltsid ja 3) müstilised rituaalid, kus saabub vägi ja vaimud avaldavad inimesele sur-

vet. Kogu pilt on modernses ühiskonnas muidugi palju soerdlikum. Siiani toimuv tšehhi paastueelne karneval (Masopust), kus traditsioonilisel kontrabassi matusel esitavad hussiitliku taustaga elanikud pseudokatoliiklikku liturgiat, milles elab end välja nüüdseks Euroopa kõige mittekiriklikumaks muutunud rahva kollektiivne alateadvus, on vaid üks näide täielikust dekadentsist kollektiivsetes rituaalides.⁵ Julgustaksin selgema pildi saamiseks lugema usundiloolaste kõrval alati päris traditsionaliste, kas või Julius Evolat ja René Guénoni.⁶

Enamasti on müstilised läbielamised nii isiklikud, et nende kirjeldamine õnnestub vaid vähestel kirjanikel.⁷ Olgem siis tänulikud, kui üks luuletaja on loonud koos seletava esseistliku sõnaraamatuga süsteemse ja samal ajal piisavalt ootamatu luulemaailma, mis hõlmab tema isiklikku metamorfoosi, tema enda „valu alkeemiat”. Soovitaksin tulevikus nii oluliste teoste juures kaaluda pisut luksuslikumat kujundust, mida võis täiel rinnal nautida 1990-ndatel ilmunud Krulli raamatutes – isegi kui on silmas peetud seriaalsust paari eelmise luulekogu väljanägemise alusel.

PAAVO MATSIN

⁵ Vt videot: Pochovávaní basy, 2. III 2025. – Žatčany, <https://www.youtube.com/watch?v=FIRTolCwocs&t>

⁶ Parun Julius Evola kriitikat Nietzsche kohta, kes tema arvates hoolimata oma huvist ei saanud midagi aru suurtest vaimsetest mineviku traditsioonidest ja kellele jäi arusaamatuks klassikaliste traditsioonide metafüüsiline külg, vt näiteks: **J. Evola**, *The Mask and Face of Contemporary Spiritualism*. Tlk J. B. Leonard. London: Arktos, 2018, lk 147.

⁷ Sellise läbikukkumise hea näide on Dan Browni uus romaan „Saladuste saladus” („The Secret of Secrets”, Doubleday, 2025), kus tegevuskohaks on küll müstiline Praha ja üheks tegelaseks legendaarne golem, kes aga ei oska endaga muud ette võtta kui käia lääne turisti kombel duši all või istuda turistirajal asuvates tasuta internetiga baarides (vt lk 89).

³ **H. Krull**, *Luuletused 1987–1991*. [Tallinn: Vagabund], 1993, lk 60.

⁴ **M. Vint**, *Valguse lapsed ehk Vaeslaste roospärg*. Autori illustatsioonid. EKSA, 2020, lk 123–124.